

נצרות קבלית בחקר היהדות: על ספריה של יהודית וייס בענייני גיום פוסטל:
 משיח נוצרי-קבלי ברנסנס (הוצאת הקיבוץ המאוחד), על איחוד הטבע והחסד
 (הוצאת מאגנס), טעם הטעמים (הוצאת מאגנס).
 הרצאה שנישאה בערב לרגל הופעת ספרים אלה במרכז סכוליון, האוניברסיטה
 העברית בירושלים, כ בסיוון תשע"ח.

מאת יהודה ליבס

בשלושת הספרים היפים של יהודית וייס מוצא אני פתיחת צוהר חדש
 והרחבה של מחקר היהדות, הקבלה והזוהר ואף של התרבות
 העברית בכלל. כן יש בהם משום הרחבה של התחום שבו אני עוסק
 ומדריך. ובכך אפתח את דברי.

בעזרת השם נתברכתי בתלמידים מצוינים, ובשנה זו
 התפרסמו, ועוד עומדים להתפרסם, חיבורים על ספרות הזוהר
 בכמות ובאיכות שלא היו כמותם מיום שיצא ר' שמעון מן המערה. בין
 אלה קובעת יהודית וייס מדור לעצמה, משום שנושא עבודת הדוקטור
 שלה והספרים שהתפרסמו בעיקבותיה חורג הן ממסגרת מחשבת
 ישראל, וברובו אף מן השפה העברית.

בדרך כלל לא עלה בידי לשכנע את תלמידי שחשוב לענייננו
 להתעמק גם בלשונות הקלאסיות (בעיקר לטינית, יוונית וערבית)
 ובספרות שכתובה בהן. יהודית יוצאת מכלל זה, וכשפנתה אלי
 בהצעה לחקור את פירושי הזוהר של גיום פוסטל עודדתי אותה
 בהתלהבות. אומנם כשחזרתי אז לביתי נקפני לבי, גם מפני חריגות
 הנושא וגם מפני כובד המשימה שהטלתי על כתפיה. הרי גיום פוסטל
 הוא גם נוצרי וגם מיסטיקאי משוגע, כתבן אובססיבי, בעל מחשבה
 מקורית וייחודית ומבולבלת (זאת היתה הדעה המקובלת לפני
 מחקרה של יהודית), שמעוצבת מתוך ידע עצום בהרבה תרבויות,
 ויהודית הרי היתה אז רק בצעדיה הראשונים בשפה הלטינית. נוסף
 על כך קינן בלב החשש שהמלצתי נגועה בפנייה אישית, בתקוה
 שיהודית בעבודתה תכניס גם אותי עמוק לעולם זה.

חשש זה התגלה כמוצדק. באמת מאז ועד היום יהודית ואני
 משתפים פעולה בהרפתקאות מרתקות, הן בפוסטל והן בפרוייקט
 שאנו עוסקים בו בשנים האחרונות, תרגום לעברית ופירוש של הספר

הגדול והמרתק 'שכינה' לקרדינל אג'ידיו דה ויטרבו. אני אומנם הרווחתי לא מעט מעסקה זו, אך גם יהודית לא הפסידה – היא השתלמה בלטינית, והוציאה מתחת ידה את שלושת הספרים שלפנינו, של פוסטל ועליו.

דמותו של גיום פוסטל גירתה את דמיונם של חוקרי הרנסאנס, ונכתב עליו לא מעט. אך חוקרי פוסטל הקודמים אף לא התקרבו לרמתו של נושא מחקרם בידיעת העברית וספרות הקבלה, וחיסרון זה פוגם במחקרם. זאת מתקנת יהודית, שהחלה כחוקרת ספר הזוהר ולא עזבה גם את מחקר הקבלה המקורית (עבודת ה-MA שלה עוסקת בזוהר, והיא השתתפה במפעל חקר כתבי היד של הזוהר בהנהגת רונית מרוז, ואף לאחרונה למדנו ממנה על קבלת הרמב"ן ומקורותיה, וכן על חטיבת ההיכלות שבזוהר).

יתרון זה סייע ליהודית, בספרה הראשון 'משיח נוצרי-קבלי ברנסנס: גיום פוסטל וספר הזוהר', להעמיד את דמותו הרוחנית של פוסטל במלא שיעור קומתה, ואף למצוא בשגעונו מעין שיטה עקיבה. בספר זה סוקרת היא את תולדות חייו המפותלות של אותו הרפתקן רוחני, בתשומת לב מיוחדת להקשרים היהודיים, לזיקתו לספר הזוהר ולשאר כתבי קבלה (בעיקר לאלה המכונים במחקר כתבי חוג העיון). וכך עולה בידה להבין טוב יותר את שיטתו המשיחית-פמיניסטית (במובן מסוים של המלה), כשהיא עומדת על החלוקה לארבעה יסודות מקבילים במימדיה השונים של השיטה, בפילוסופיה, בהיסטוריה, בתורת ההכרה ובהרמנויטיקה.

הספר השני, 'על איחוד הטבע והחסד: תרגום ופירוש לטיניים לספר הזוהר מאת גיום פוסטל', הוא מהדורה ראשונה ותרגום עברי של חלק נכבד מן התרגום הראשון של הזוהר ללטינית, או לשפה כלשהי חוץ מעברית, ואף של הפירוש הראשון בשפה זרה, בן זמנם של הפירושים הרציפים הראשונים שנעשו לזוהר בשפה העברית. לכך מתלווה גם מחקר מפורט על אופיו של הפירוש מבחינה רעיונית ולשונית, ועל טקסט המקור הזוהרי ששימש את פוסטל. גם פוסטל עצמו בוודאי היה שמח על כך שפירושו חוזר עתה לעברית, שהיא השפה הטבעית לעניין זה גם לפי השקפתו שלו.

מלבד העניין הרב שיש בטקסט זה כשהוא לעצמו, אפשר להעלות ממנו גם חידושים באשר לקבלה היהודית ועולם הזוהר.

דוגמה לכך מצויה במאמרי 'על גלגולי הורמנותא וסמיטרא', שהתפרסם לאחרונה בקובץ המאמרים 'הסיפור הזוהרי'.¹ במאמר זה מתחקה אני על פרשנות הדורות לצירוף הזוהרי 'במטון דסמיטרא', שהיא הדרך שבה ברא האל את עולמו לפי מאמר זוהרי חשוב (זוהר ח"א, כט ע"ב). צירוף זה, לפי מסורת פרשנית נפוצה, פירושו: 'בהנעת המצנפת'. על פשרו ומקורו של פירוש מעניין זה, שהניב פירות חשובים בתולדות הקבלה, יכולתי לעמוד בעבודתי המשותפת עם יהודית על תרגומו של פוסטל, המתרגם את 'במטון דסמיטרא' בצירוף הלטיני הדומה לו בצלצולו *cum nutu mythrae*, כלומר בהנדת המיטרה, היא מצנפת השליט.

זו אך דוגמה לכך שהפרשנות הנוצרית לזוהר ולקבלה בכלל עשויה לחזור ולהשפיע גם על הקבלה המקורית, היהודית, גם אם לא נוח היה למקובלים להודות בכך בפומבי. לנוצרים הקבליים היה גם חלק חשוב בהדפסות הראשונות של ספר הזוהר. מפורסם הדבר בנוגע לזוהר דפוס קרימונה, אחד משני הדפוסים הראשונים של הזוהר, שבין מדפיסיו היה אף נכדו המומר של ר' אליהו בחור, המורה לעברית גם של אג'ידיו וגם של פוסטל, וכך הוא גם באשר לזוהר זולצבך, שהדפסתו קשורה למפעל *Kabbala denudata* של קנור פון רוזנרות (פרשה שנחקרה כדבעי בידי בועז הוס),² אך דומה שאף זוהר מנטובה, גם הוא דפוס ראשון של הזוהר, אינו חף מכך. כאן אפשר אולי לחוש גם בטביעות ידיו של גיום פוסטל, שלפי עדותו השפיע בעניין זה על ר' משה באסולה, התומך הגדול בהדפסת הזוהר, מי שהעניק לה את סמכותו הרבנית.³ ואולי פוסטל השפיע גם על השינוי בעמדתו של באסולה שהפך אחר כך למתנגד להדפסת ספרי קבלה, אך פרשה זו עדיין מחכה להבהרה.

את הספר השלישי שלפנינו, טעם הטעמים, יהודית לא נצרכה לתרגם, אלא רק להדיר ולפרש, כי זה נכתב במקורו בעברית. בלשונו הקולחת של גיום פוסטל, גם בהיותה אידיו-סינקרטית, אפשר אף למצוא יסודות שמטרימים את הספרות העברית החדשה, שמורו

¹ 'הסיפור הזוהרי בכלל וגלגולי הורמנותא וסמיטרא', הסיפור הזוהרי, בעריכת יהודה ליבס, יונתן בן הראש ומלילה הלנר-אשד. מכון בן צבי, ירושלים תשע"ז, עמ' 14-60 (מאמר זה, כמו שאר מאמרי הנזכרים להלן, ניתן לקריאה גם באתר האינטרנט שלי).

² Boaz Huss, 'Text und Context des Sulzbacher Zohar', *Morgen-Glanz, Zeitschrift der Christian Knorr von Rosenroth-Gesellschaft*, 16 (2006), pp. 135-159.

³ ישעיה תשבי, חקרי קבלה ושלוחותיה, הוצאת מאגנס, ירושלים תשמ"ב, עמ' 99.

של פוסטל, המדקדק הנזכר אליהו בחור, היה מן הראשונים שהתוו את דרכה (כפי שהיה הראשון לכינון ספרות יידיש). הדבר ניכר גם בדרכים שבהם מחדש פוסטל מלים עבריות, שיהודית מקדישה להן דיון יפה.

בספר זה מתאר פוסטל את תולדות תיקון העולם מאז הבריאה עד הגאולה הנקבית המצופה. שני פרקים חשובים מוקדשים כאן לשתי יחונות, הראשונה היא ז'אן ד'ארק (שציור יפהפה שלה, מראשית המאה השש-עשרה, מתנוסס על כריכת הספר שלפנינו) והשניה היא מורתו של פוסטל, אותה נזירה שפגש בוונציה, ושהיתה בעיניו בבחינת משיח.

אגב, אפשר שכאן ימצא מקור ליעקב פראנק, שבעת התנצרותו אמר שהמשיח בתולה הוא, ואי אפשר שיהיה גבר כדעת הראשונים, וכן: חלילה לכם לקוות למשיח שהוא גבר.⁴ כמו כן אפשר שחיבורו העברי המשיחי האחר של פוסטל, 'אור נרות המנורה', היה לעיניו של נתן העזתי כשכתב את 'דרוש המנורה' שלו.

מדוע כתב פוסטל עברית? קל מדי להניח שעשה כך מסיבות מיסיונריות. יהודית במבוא שוקלת אפשרות זו בפרטות בהביאה נימוקים רבים שמטים את הכף לצד שלילה. גם אני סבור כמוה, וביתר תוקף: פוסטל רחוק מלייצג את הקתוליות הנפוצה והממסדית, ורחוקים ממנו שיקולים פוליטיים. הוא כותב ממעמקי לבו, ואם יש בכך מיסיונריות, הרי כזו תימצא בכל מה שיוצא מן הלב ומבקש להיכנס ללב השומע או הקורא. כתיבתו בעברית נובעת לדעתי מהזדהות אמיתית עם שפה זו שמתאימה לדרכו הקבלית, ואף עם ישראל.

אך כל זה אין בו כדי להפוך את פוסטל מנוצרי ליהודי ולא את קבלתו לקבלה סתם, כלומר יהודית. משיחיותו של פוסטל היא כריסטולוגיה נוצרית, שהעברית והיהדות הם אך חלק ממנה, חשוב ככל שיהיה. בעובדה זו עתידים לדעתו להכיר גם היהודים עצמם, ולהתנצר. פוסטל מנכס אפוא את היהדות לצורך הנצרות, וזאת אינני אומר כטענה אלא כתיאור, כי ניכוס זה הוא אידיאולוגיה מודעת לפוסטל, כפי שהיה גם לפניו אצל אג'ידיו, למשל, שגם כאשר השכינה המדברת מגרוננו מהללת את אהוביה הארמיים, הם היהודים

⁴ דברי האדון. הובא במסתו של גרשם שלום 'מצוה הבאה בעבירה', בספרו מחקרים ומקורות לתולדות השבתאות וגלגוליה, מוסד ביאליק, ירושלים תשל"ד, עמ' 57.

הקבליים, ומגנה קשות את הגויים הנוצרים הלועזים על ריחוקם מן העברית והקבלה, כל זאת נעשה מתוך הנחה שיהודים אלה יקבלו על עצמם בגלוי את אמונת ישו ואת סמכות הכנסייה.

אצל פוסטל ניכר ניכוס זה אפילו, ואולי דווקא, בהצהרתו המפורסמת בחיבורו 'אור נרות המנורה', כאשר מכנה הוא את עצמו 'איש כפר סכניא ושמו אליהו כלמשכיליה שנתגייר לחיבתו של ישראל אשר הפיצם ה' לאפסי כל האדמה להוציאם מגלות לחירות'. היו חוקרים שמצאו כאן עדות לכך שפוסטל אכן התגייר והפך ליהודי, אך יהודית, שדנה בכך בספר משיח נוצרי-קבלי (עמ' 96), מוכיחה אל נכון ש'ישראל' שכאן אין פירושו כפשוטו, ובהזכרת כפר סכניא מציג פוסטל את עצמו דווקא כמין וכופר בעיני היהודים.

כך ניכר למשל גם בשימוש האסכטולוגי של פוסטל במונח גמרא, המופיע ב'טעם הטעמים' ובספרים אחרים שלו. השלמות המתבטאת בשם זה, השאוב אומנם מכינויה של התורה שבעל פה המיוחדת ליהודים, איננה דווקא יהודית. אדרבא פוסטל מקשר זאת לשם גומר, שהוא בעיניו דווקא אבי העם הצרפתי והגרמני (כך מראה יהודית בטוב טעם הן בספרה הכולל והן בהקדמת טעם הטעמים).

בהתאם לכך, בספר משיח נוצרי-קבלי ברנסנס (עמ' 20), מסתייגת יהודית מן הצירף המקובל 'קבלה נוצרית', ומציעה במקומו 'נצרות קבלית'. זאת בעיני הצעה חכמה, ואני מאמצה בשתי ידיים. הרי מדובר בנוצרים לפי תודעתם, שהקבלה אך מוסיפה גוון לאמונתם, ואינם באמת מחזיקים בתורת הקבלה, שהיא ענף מענפי דת ישראל ופירוש לה. (אגב, מטעמים דומים מסתייג אני מן הצירוף 'מיסטיקה יהודית' ומבקש להעדיף עליה את הצירוף 'יהדות מיסטית', וגם זאת רק כאשר יש צורך אמיתי להיזקק למושג המיסטיקה שאינו באמת אזרח מושרש בספרות ישראל). זו לדעתי הדרך הראויה למדעי הרוח, לתת כבוד ליוצרים ולהוגים, ולחקור את יצירותיהם לפי תודעתם שלהם, בלי לכפות עליהם את דפוסי מחשבת החוקר, כפי שנפוץ הדבר היום, בהשפעת מדעי החברה.

עם זאת גם החוקר אל לו לדכא ולהשכיח את תודעתו וזהותו שלו, אף שגם כאן יש שטוענים את ההפך ומטילים ספק ביכולתו של אדם לחקור באמת את דתו שלו. פרופסור סטרומזה, בנאום שנשא כשהתקבל כחבר באקדמיה הלאומית למדעים, דרש לפיכך ש'עלינו

לחקור דת זרה כאילו היתה דתנו, ואת דתנו כאלו היתה דת זרה.⁵ ואני לא כן אנוכי עימדי. בעיני אי אפשר לחקור דת באמת בלי אמפתיה והכרה אינטימית שלה, בנוסף כמובן לראש פתוח, שכל חד ועיניים פקוחות. כל מחקר משמעותי במדעי היהדות צריך להתלוות לו גם נופך של תלמוד תורה. כך אפשר להיווכח גם ממבחן התוצאה: חוקרי יהדות בעלי אמירה משמעותית היו רובם מזרע ישראל.

ראוי אומנם שתתלווה לכך גם ידיעה בעולם הסובב. לעתים עם מבט מבחוץ, זום אאוט, אפשר לראות מה שלא נראה מבפנים. למשל הכרת דרכי הקורבנות בהודו עשויה, כפי שמספרים לי, להאיר פרקים שונים בספר ויקרא, ומניסיוני אספר שקריאת האיליאדה להומרוס יכולה להבהיר כמה סתומות במקרא.

אם כך הוא בנוגע לדתות רחוקות, קל וחומר בנוגע לנצרות. חקר הנצרות נוגע בחקר היהדות עצמה, והוא חלק ממנו, אף שנצרות איננה יהדות, ובוודאי לא מבחינת התודעה העצמית, שבעיני דתות היא עצם העניין, נתון עיקרי ואף אובייקטיבי. החוקר אינו רשאי להתעלם מן ההיסטוריה הסבוכה של יחסי יהדות ונצרות. לא מהרדיפות, הגירושים וקידוש השם, ואף לא מן היסודות האנטישמיים הטבועים אף בגרעינה הפנימי של הדת הנוצרית, כגון מעדות האוונגליון על היהודים שלפני צליבת ישו צעקו יחדיו: 'דמו עלינו ועל בנינו'.⁶ פסוק זה אינו יכול לסור מן הנצרות, ובהתעלמות ממנו אין כל אובייקטיביות, כפי שאין להתעלם גם מן האמת האוונגליונית האחרת, שלפיה ישו, כמו תלמידיו, יהודי היה שביקש את גאולת ישראל⁷ ואף את קיום התורה.⁸

חלק מתלמידיו של ישו נשארו אכן נאמנים ליהדות, יודעים אנו על דורות רבים של יהודים-נוצריים, ואת אלה צריך לחקור במסגרת תולדות דת ישראל ממש, תוך התגברות על דעות קדומות. דבר זה לא תמיד עולה בקלות, כפי שנוכחתי לדעת לפני שנות דור, כשכתבתי את מאמרי 'מצמיח קרן ישוע',⁹ שבו פרשתי את מעורבותם של היהודים-הנוצריים בגיבוש נוסח תפילת העמידה. מאמר זה גרר

⁵ גדליה סטרומזה, 'חקר הדתות כמדע חתרני', איגרת האקדמיה הישראלית למדעים, כסלו תש"ע (דצמבר 2009), גליון 31 עמ' 18.

⁶ מתיאוס כז 25. לפי תרגום דליטש.

⁷ לוקס א 75-68, ועוד.

⁸ מתיאוס ה 18.

⁹ מחקרי ירושלים במחשבת ישראל ג (תשמ"ד), עמ' 313-348,

פולמוס סוער, וגם את עיכוב מנויי לדרגת פרופסור, ואילולי היתה לי כבר אז קביעות, ודאי נמצאתי היום עוסק במקצוע אחר.

שמו של ישו, מורשת היהודים הנוצריים שזיהו אותו עם המלאך מטטרון, צף ועולה בכמה סידור תפילה נדפסים גם במקום אחר, בכוונות התקיעות של ראש השנה. על כך הרחבתי במאמר 'מלאכי קול השופר וישוע שר הפנים'.¹⁰ גם על מאמר זה נעניתי בחירופים וגידופים, אך עניינו התאשר והתאושש בינתיים במחקריו של משה אידל.¹¹

גם ניסוחים של שילוש, ויסודות אחרים בעלי זיקה לנצרות, מוצאים אנו בספרות הקבלה. מהם ירושת היהדות הקדומה, ומהם שהתחדשו בימי הביניים בהשפעה נוצרית או מתוך פולמוס אנטי נוצרי. על כך כתבתי מאמר בשם 'השפעות נוצריות על ספר הזוהר',¹² וזה מצטרף לספרות מחקר ענפה, שלפעמים גם הגדישה את הסאה בשאלה מסובכת ורגישה זו, ומצאה זיקות נוצריות גם במקום שאינן קיימות.¹³

נושא זה סבוך ורגיש במיוחד מאחר ששתי הדתות מסתמכות על אותם כתבי קודש (המכונים בנצרות הברית הישנה), וכל אחת רואה עצמה כיורשת הבלעדית והממשיכה הלגיטימית שלהם (לפיכך, אגב, רק בנצרות אפשרית הקבלה, ולא בדת נוצרית אחרת, אפילו לא באסלאם, שגם בהיותו רצוף ביסודות שנשאבו מהיהדות, אין הוא מאמץ את התנ"ך כלשונו). כל אחת משתי הדתות מהווה לפיכך בעיה בעולמה של חברתה. אומנם, שלא כבעיית היהדות שהיא נושא חשוב ועיקרי בכתבי הנצרות, בעיית הנצרות בכתבים היהודיים בולטת פחות ואף מוסתרת, אך אין להכחיש את קיומה.

בשביל חוקר יהדות גם הנצרות תורה היא אפוא, ולימוד היא צריכה. אף העדויות על היהודים-הנוצריים מצויות ברובן בכתבי אבות-הכנסייה, ושם יש גם עדויות יקרות, שאינן מצויות במקורות אחרים, על ענפים אחרים של היהדות, כגון בכתבי אוריגנס ששהה בקיסריה בדור חתימת המשנה, וחקר בקפדנות את נוסח המקרא כשהוא נעזר גם בדרשותיהם של חכמים יהודיים. אלולי הוא בוודאי לא היו

¹⁰ מחקרי ירושלים במחשבת ישראל ו (תשמ"ו), עמ' 171-195.

¹¹ את פרטי הדבר פורש אנוכי במאמר 'הואיל משה באר', בספר היובל לכבוד משה אידל (בדפוס).

¹² מחקרי ירושלים במחשבת ישראל ב (תשמ"ג), עמ' 43-74.

¹³ ראה יהודה ליבס, 'האומנם בתולה היא השכינה', פעמים 102-191 (סתיו וחורף תשס"ה), עמ' 303-313.

משתמרים בידינו גם כתבי פילון האלכסנדרוני, הנציג המפואר והכמעט יחיד של יהדות אלכסנדריה, שנגדעה ואיננה, ענף עיקרי של יהדות תקופת בית שני. פילון חשוב ביותר גם לשם הבנה שלמה של יהדות ימי-הביניים, כפי שאני נוכח לדעת בשנים האחרונות.

היחסים הסבוכים בין היהדות והנצרות הובילו לסוג של מודוס ויונדי שברירי, שאכן נשבר לא פעם, כגון בימי גזרות מסעי הצלב. אך אפילו אז לא כלו הניצוצות מקרב הקליפות. בין האידאולוגים של מסעות הצלב מוצאים אנו גם את ברנרד מקלרבו, מטיף ומיסטיקאי שמתנגד בתוקף לרדיפות היהודים. מעניין שגיוס פוסטל, בספר טעם הטעמים שלפנינו, מסתמך דווקא על תורתו המשיחית של ברנרד זה, ומתארו בעזרת מליצה משיר השירים: 'הרב הגדול שבכל הרבים אם נוצרים ואם יהודים או בני ברית ששמו בר-נרד שהוא באמת נרד אשר נתן ריחו לעלם כלו'.

בתקופה הרנסנס הגיעו היחסים בין היהדות והנצרות לידי פרשת דרכים. עולם חדש קרץ מעבר לפינה, והביא בשתי הדתות רוחות משיחיות וקוצר רוח לגבי המצב הנוכחי. יחסי הנצרות והיהדות הגיעו לידי משבר, גירוש ספרד ורדיפות וכו', אך גם, בשולי הדברים, לנסיונות הכלה ואיחוד. הגילויים והחידושים של תקופת הרנסנס כללו גם לימוד ורכישה של לשונות ותרבויות רחוקות ועתיקות, וכך התעורר גם רעיון *Hebraica veritas*, האמת העברית. זה אומנם אינו חידוש גמור, כי אחדים מאבות הכנסייה העתיקים, כגון אוריגנס והירונימוס, קלמנס האלכסנדרוני, אווזביוס מקיסריה ובמידת-מה גם אוגוסטינוס, ביקשו לבצר את אמונת הנצרות בעזרת השפה העברית והחכמות העתיקות, ועניין זה חזר ונעור ביתר שאת בימי הרנסנס, וכלל גם את חכמת הקבלה, שנחשבה לעתיקה.

העיסוק המשוה של חכמי הרנסנס העלה תובנות מעניינות באשר לקבלה, שאפשר ללמוד מהם לא מעט, אך גם אין להגזים, כמו שעשה לדעתי אף מורי גרשם שלום, גדול חוקרי הקבלה, כשראה בחקר הקבלה המשך לענף זה דווקא, ובשנת 1969 נשא הרצאה, שאף פורסמה כמאמר, בשם מחקר הקבלה מרויכלין עד היום (Die Erforschung der Kabbala, von Reuchlin bis zur Gegenwart). זכורני שהתרעמתי על כותרת זו, ושאלתי את שלום, למה דווקא רויכלין ולא, למשל, הרמ"ק?

משהו מרוח זו של שלום נמשך כנראה גם אל תלמידו, החוקר המעולה חיים וירשובסקי, ראש וראשון לחוקרי הקבלה הנוצרית מנקודת מבט יהודית ועברית, שכל כך הזדהה עם המומר פלוויס מיתרידאטס, שותפו של פיקו דה לה מירנדולה בכינון הנצרות הקבלית, עד שבבדיחות הדעת חתם לפעמים את שמו כ-Mithridates redivivus, כלומר מיתרידאטס שחזר מן המתים. אך אני סבור לעומת זאת שאצל המקובלים היהודים יימצא פשר הקבלה יותר מאשר אצל הנוצרים.

דרכם של איג'ידיו ופוסטל לא נתמשכה. תנועות הרפורמציה והקונטר-רפורמציה גרמו להתבצרותם של שני המחנות, הקתולי והפרוטסטנטי, וסגירת חלון ההזדמנויות של שיתוף יהודי נוצרי, ואף לסגירת היהודים בגטאות ולשריפת התלמוד. אפילו ההבראיסטים טרחו להדגיש את הניתוק בין העברית 'האמיתית' לבין יהודי זמנם (על כך שמענו זה עתה דברים קשים בהרצאתה של איה אלידע. שהם הפוכים לחלוטין ממגמתם של איג'ידיו ופוסטל). אומנם בחלקים אחדים של הפרוטסטנטיות, באלה שנטו יותר למשיחיות מילנארית, חזרה ונעורה הכלת המשיחיות היהודית, אם כי לאו דווקא הקבלה (אגב, ב'טעם הטעמים' גם פוסטל אינו נזקק לקבלה). לכך היה ביטוי בתמיכה של הוגים נוצריים אחדים במשיחיות השבתאית, בשיבת היהודים לאנגליה ובבנין חורבת יהודה החסיד בירושלים בראשית המאה התשע עשרה (ר' מנחם מנדל משקלוב, תלמיד הגר"א, נעזר לשם כך במיסיונרים אנגליים, ואף במומרים). לזאת יש חלק גם בהצרת בלפור, ואף היום, בהעברת השגרירות האמריקאית לירושלים.

נכון, בכל אלה לא תימצא הזדהות עם היהדות כשלעצמה אלא הכללתה בנצרות, ואף ראיית גאולת ישראל כשלב מקדים להתנצרות היהודים. אך בלי לאמץ את הנרטיב שלהם, יש להודות על עזרתם. הוויכוח בינינו הוא מחלוקת בהלכתא דמשיחא, בשני המובנים שאפשר לייחס לצירוף זה. הראשון לפי לשונו: ויכוח על עניינו וזהותו של המשיח, והשני לפי שימושו בספרות הפוסקים, כלומר מחלוקת שאיננה אקטואלית (למרבה הצער, יש לומר). שונאינו מרובים דיים, גם בקרב הנצרות, ואין צורך להוסיף עליהם גם את האוהבים. ומכל מקום אפשר וכדאי ליהנות ממחשבתו המשיחית המקורית והמפתיעה של גיום פוסטל, ומייחסו החיובי ליהדות ולשפה העברית. וכמובן,

להודות מאוד ליהודית וייס על עבודתה היפה שהנגישה כל זאת לקורא העברי.